

DOSSIER

LES ACTIVITATS FÍSiques D'AVENTURA A LA NATURA: ANÀLISI SÒCIO-CULTURAL

Javier Olivera Betrán
Coordinador del dossier

Al desembre del 1985, es va celebrar a l'estació d'hivern de Tignes (els Alps) el primer Simpòsium Internacional sota el títol genèric de "La Glisse" (el lliscament), dedicat a les noves pràctiques físiques que s'estaven desenvolupant en el medi natural, aprofitant generalment les energies lliures de la natura mitjançant el lliscament, i que es començaven a conèixer amb el nom de "Nous Esports". Aquesta reunió mundial va confirmar una nova realitat lúdica a l'univers de les pràctiques corporals, en els països econòmicament avançats, que es presenta com una insòlita alternativa a l'esport praxis amb finalitats, motivacions i característiques clarament diferents. Tanmateix, a falta d'un terme que defineixi i delimiti aquest conjunt de pràctiques físiques en un entorn dominat per l'esport, es va encunyar de forma evidentment provisional "Nous Esports" amb l'objecte de diferenciar-lo de la concepció clàssica de l'esport.

Aquestes noves activitats físiques a la natura constitueixen un conjunt de pràctiques recreatives que sorgeixen en els països desenvolupats en la dècada dels 70, es desenvolupen i extenen en la següent i es consoliden a l'actual decenni, al recer dels nous hàbits i gustos de la societat post-industrial. Aquest univers de pràctiques rebrà diversos noms genèrics, a tenor de les característiques més notables que el defineixen i en un intent de delimitar de manera genuïna i precisa aquest emergent sector. D'aquesta manera, recollim les següents significacions: "nous esports", atinent al seu caràcter innovador, diferencial i alternatiu d'aquestes modalitats amb respecte a l'esport, sent considerades com una branca evolutiva de l'esport clàssic; "esports d'aventura", en referència a la recerca d'incertesa i risc en contraposició amb la tendència de l'esport de reduir sistemàticament la incertesa domesticant l'espai de joc; "esports tecno-ecològics", en clara mostra de la simbiosi de tecnologia i natura, imprescindible per poder practicarlos; "esports en llibertat", en atenció a la mínima subjecció de normes reglamentàries, l'ínfima institucionalització, la inexistència d'ens oficials a l'estil de les federacions esportives que regulin l'activitat i les àmplies possibilitats de pràctica en el medi natural; "esports californians", en ex-

pressa indicació a l'origen d'algunes pràctiques que conformen aquest àmbit; "esport salvatge", per remarcar el caràcter natural, obert i incert de la seva pràctica en oposició a l'estructurat i civilitzat esport; "activitats lliscants d'aventura i sensació en la natura", segons quatre paràmetres bàsics que conflueixen en la gran majoria d'elles: el seu desenvolupament en el medi natural, el caràcter lliscant de les seves pràctiques, la producció de sensacions corporals i el sentit de l'aventura que marcava la seva realització per la gran majoria dels practicants; o "activitats esportives d'esbarjo i turístiques d'aventura" segons la denominació oficial de la Generalitat de Catalunya en la qual s'incideix especialment en els termes recreació i turisme reincidint en el rebregat concepte d'esport.

Si analitzem els noms que han rebut aquestes activitats per diversos autors, ens oficials o associacions particulars podrem observar que entre tots ells han definit, en gran mida, les característiques i la natura d'aquest tipus de pràctiques, ja que cada un dels rètols aporta una visió diferent y, alhora, complementària d'aquest col·lectiu de disciplines. Tanmateix hem de considerar una sèrie de precisions sobre aquest remolí d'apel·latius, amb la finalitat de definir un terme propi, amb sigles incloses, que dona nom al dossier: "Activitats físiques d'aventura a la natura" (AFAN). Entenem que el conjunt de pràctiques que anem a tractar en aquest dossier corresponen pel seu tarannà, caràcter i oportunitat històrica, a una nova era que s'ha denominat majoritàriament com postmodernitat postindustrial, caracteritzada per ser una societat eminentment consumista i de serveis. El període precedent amb el que coexisteix la postmodernitat es conegut com a societat industrial que, alhora, pertany a la Modernitat, essent l'esport un dels productes culturals i el fenomen social més rellevant d'aquesta era. És per això que fugim de l'apel·latiu "esport" per definir aquestes activitats ja que considerem que aquestes pertanyen a una altra època i es tracta de concepcions físiques recreatives diferents a l'esport, en la motivació i condicions de la pràctica, en les finalitats a aconseguir i el mitjà utilitzat pel seu desenvolupament. Els termes que conté el compost semàntic "Activitats físiques d'aventura a la natu-

ra" responen de forma pertinent i discriminatòria a la concepció que estem estudiant, encara que considerem que així com passa als altres compostos resulta una denominació provisional cap a la recerca d'un nucli semàntic definitiu, així com també passa amb "esport", que el seu ús lexical és universal i la seva significació gairebé unànime. En aquest sentit l'elecció i l'ús dels termes preferents que faci servir la població, el paper divulgador dels mitjans de comunicació social, l'acord de la intel·lectualitat i la institucionalització de les sigles i noms triats pels ens privats i oficials seran decisius pel consens definitiu sobre la semàntica a emprar i la corresponent significació.

Les "Activitats físiques d'aventura a la natura" són pràctiques individualitzades que es fonamenten —generalment— en conductes motrius com el lliscar sobre superfícies naturals, on l'equilibri per evitar les caigudes i la velocitat de desplaçament aprofitant les energies lliures de la natura (energia edílica, energia de les ones, energia de les marees o força de la gravetat) constitueixen els diversos nivells de risc controlat en els quals es basa l'aventura. Aquest element és més aviat un factor més aparent que real i depèn bàsicament de dues condicions: del nivell d'expectatives generat pel practicant, el qual es configura un quadre simbòlic de sensacions i emocions que nodriran el concepte d'aventura; i de la incertesa que comporta la natura. Aquest és un factor de risc intrínsec a aquestes activitats i un al·licient notable en un mitjà semiestructurat que amb la pràctica social massificada es tendeix a domesticar per convertir-la en més fictícia que real. L'aventura ofertada és el que els empresaris anomenen com a "risc controlat" i també "descontrol controlat". En ser bàsicament activitats de diversió "fun", el cos no es un mitjà sinó un fi en ell mateix, ja que és el dipositari final de totes les sensacions i emocions que l'individu ha d'experimentar. Les activitats es desenvolupen en els tres plans terrestres: terra, aigua i aire i cal la col·laboració imprescindible de la tecnologia (artefactes, equips, material, mitjans de control) per poder portar a terme les propostes específiques aprofitant els recursos naturals. El plaer, la natura, l'emoció, la diversió i l'aventura a l'abast de tothom però destil·lats de forma individualitzada, encara que generalment en companyia d'altres i fins i tot en cooperació, sense distinció de sexe, edat o nivell són elements essencials que conformen la identitat de les "AFAN". No obstant això, és la tecnologia la que convertirà aquestes activitats en innegables pràctiques postmodernes que possibilita que qualsevol humà pugui lliscar per l'aire, per l'aigua i per la superfície terrestre desenvolupant gran part dels somnis que l'home ha anat teixint des d'antuvi.

A la dècada dels noranta assistim a processos de clara esportivització d'algunes d'aquestes pràctiques, aplicar a aquestes modalitats l'element competitiu amb les subsegüents derivacions de marcat caire esportiu és actuar con-

tra natura. Guanyar, ser el número u, l'estadística i el rècord no són sinó desviacions pròpies que procedeixen del omnipresent univers esportiu, però que atempten a la idiosincràsia i natura de les "Activitats físiques d'aventura a la natura", les quals sorgeixen precisament com a reacció a allò urbà i esportiu i s'interessen per la recerca de noves sensacions de caire agradable, la plenitud personal, l'evasió divertida i el contacte amb la natura. Tanmateix, també sorgeixen idees originals pels més preparats, l'elit d'aquestes noves pràctiques que cerca emocions fortes i competitives per mitjà d'una multicompetició, una espècie de marató de modalitats de les "AFAN", basada en la integració de l'home a la natura per mitjà de la superació d'obstacles que aquesta li presenta. El "Raiverd" és un clar exemple de multiatló per equips que té una durada de set dies amb un recorregut llarg d'uns 400 quilòmetres i més de quinze proves no motoritzades que varien en cada edició; s'organitza per primera vegada el 1991 i aquest any a la seva cinquena edició s'ha consolidat com una activitat emblemàtica i singular.

Les "Activitats físiques d'aventura a la natura" estan animades per una sèrie de valors i conceptes que pertanyen a les noves tendències culturals característiques de la societat postindustrial i suposen una sòlida oferta en el marc de les pràctiques corporals com a model hedonista, autèntica alternativa de l'esport praxis que constitueix pel contrari el model corporal ascètic.

A l'actualitat, les pràctiques corporals de caràcter recreatiu s'han constituït com la principal forma d'utilització de l'oci actiu de les persones que pertanyen als països econòmicament avançats de l'Occident. Aquesta realitat lúdica forma part important de la denominada indústria de l'oci, la qual té una incidència creixent al producte nacional brut (PNB) i a la creació de llocs de treball, concentrant alhora un alt nivell de demandes socials de transcendència política, social i cultural. L'increment espectacular de les pràctiques corporals, entre elles l'esport i les "Activitats físiques d'aventura a la natura" està directament relacionat amb la democratització de l'oci entre les classes populars, la implantació de la societat de consum, el reequilibri social, la reducció de les jornades laborals i l'augment del temps de lleure.

El sorgiment de les "AFAN" al nostre país els últims anys ha estat espectacular, afavorit per la pertinença al model econòmic dels països desenvolupats, a la pròpia morfologia del territori i a la influència de països com França que han estat pioners a Europa en el desenvolupament d'aquestes activitats. Encara que també s'han donat factors interns en l'àmbit de les activitats físiques recreatives, com l'exigent immediatesa de la seva pràctica sense la necessària preparació que exigia l'esport, o l'aprofitament dels caps de setmana i els períodes de vacances fora de l'àmbit urbà tal com indiquen les macro tendències de la pràctica esportiva

(on l'esport s'està convertint, també, en una pràctica de vacances realitzada de manera inconstant).

També, la possibilitat de practicar diverses activitats durant determinats períodes (com els "esports de temporada"), sense la necessària regularitat i la mínima institucionalització a Federacions o ens oficials s'ha traduït en un fort increment de la pràctica acompanyat d'una mínima afiliació a associacions. D'altra part, el requeriment de l'usuari per obtenir un servei total (coneixements, temps, material i infraestructura) per poder realitzar la pràctica d'immediat en plenes condicions sense preocupar-se de res, amb la corresponent resposta empresarial que estimula permanentment el mercat i l'equilibri existent entre l'increment constant de la demanda social i l'ajustament econòmic de l'oferta, expliquen l'impressionant apogeu d'aquestes pràctiques a la societat postindustrial.

Per no existir legislació, ni reglaments de pràctiques, ni ens oficials que organitzin i promoguin aquestes activitats en el medi natural ha estat la lògica mercantil la que ha estat atenta a aquesta demanda social i ha ofert amb imaginació i oportunitat els serveis pertinents. Algunes dades avalen el que diem: a Catalunya segons el Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya existien al primer quadrimestre de 1994 un total de 155 empreses del sector registrades, les quals ofereixen gran part de les catorze pràctiques oficials que ha reconegut el dit departament a través de la Direcció General de Política Lingüística amb el terme "Activitats esportives d'esbarjo i turístiques d'aventura" (AEETA) i altres pràctiques més, configurant unes xifres de negoci creixent. Les activitats reconegudes oficialment a Catalunya són les següents: Terra: bicicletes tot terreny (BTT), marxa eqüestre, "trekking" (que deriva del verb "trekken" de la llengua afrikaans que s'utilitza a Sudàfrica i ve a designar les antigues migracions estacionals dels "boers" a finals del segle XIX). Aire: ala de pendent, heli-esquí, "puenting", salt amb corda elàstica o "benji", "heli-trip". Aigua: descens de barrancs, "ràfting" (de l'anglès "raft" que designa el nom de l'embarcació), esquí de riu, "bus-bob", "hidrospeed", "canoe-kayak".

La immensa majoria de les empreses s'han constituït en els últims deu anys, notant-se un fortíssim increment els primers anys de la present dècada. L'evolució del nombre d'usuaris del que s'ha anomenat en centres polítics-econòmics com a "Turisme d'aventura" ha anat paral·lelament en augment, d'aquesta manera, segons les dades ofertes pel "Consorci de Promoció Turística de Catalunya" s'ha passat de 1.000 usuaris el 1988 a 100.000 el 1992, seguint una progressió constant que tendeix a augmentar. Als inicis d'aquest decenni les "Activitats físiques d'aventura a la natura" s'han incorporat a la societat del consum del país a través de la indústria de l'oci, les vacances i el turisme, col·laborant activament en recuperar territoris deprenhats des del punt de vista econòmic, demogràfic i social.

La plena identificació d'aquestes activitats amb els valors, actituds i mentalitats de l'era postmoderna, condueix a les "AFAN" a una progressiva integració en els mecanismes de la societat consumista i de serveis de la nostra època. El lloc més adequat per contractar aquests serveis no és una federació, una associació, ni tan sols un ens administratiu governamental, sinó una agència de viatges que ofereix múltiples possibilitats al gust i butxaca del consumidor. Els mitjans de comunicació social s'han fet ressò i dediquen reportatges, comentaris, notes de premsa, editorials i fins i tot programes periòdics de la televisió a aquestes activitats (segons un estudi que vam realitzar el 1994, la informació que obté la població sobre aquestes activitats procedeix en primer lloc de la televisió, després dels amics i en tercer lloc de la premsa general). Encara que potser el més sorprenent d'aquesta emergent subcultura és la utilització que ha realitzat la influent i subtil publicitat per a utilitzar aquestes pràctiques i els seus practicants més genuïns del present social, i això és aprofitat per promocionar els més variats productes comercials.

No obstant això, degut a la joventut d'aquestes pràctiques i la invasió d'altres de noves, a l'apogeu social sofert i al dinamisme del sector ens trobem que les "Activitats físiques d'aventura a la natura" es troba en un procés intern de crisi, tant a nivell de les empreses que ofereixen els serveis com per les pràctiques oferides. De la resolució d'aquest conflicte sorgirà un sector molt més enfortit amb una selecció natural d'activitats, les més sòlides de l'oferta, i un equilibri empresarial més racional per a atendre qualitativament a una emergent demanda social. Un altre dels reptes de la lògica mercantil és portar, per mitjà del turisme d'aventura, a la població adulta tement de la publicitat del sector on apareix amb massa freqüència la paraula "aventura" que associat al terme "natura" i al de "diversió" és un conjunt d'èxit pel sector jove (de 15 a 35 anys) —majoritari a la pràctica—, però no tant per la població adulta per les connotacions de risc que el primer concepte posseeix.

A nivell intel·lectual han estat molt pocs els treballs desenvolupats i publicats a Espanya sobre aquest emergent fenomen que partint del paradigma ecològic té incidència no només en l'àmbit de les pràctiques corporals alternatives a l'esport praxis configurant fins i tot una subcultura entre tots aquells que el practiquen i promouen, sinó que presenta intenses connotacions en el camp tecno-econòmic, el social i el cultural. Tanmateix, sí que existeixen un bon nombre de publicacions de caràcter descriptiu que es dediquen a prestar les diferents modalitats que componen les "AFAN". Hem anotat els treballs i articles que han abordat aquesta realitat d'una manera global, en aquest sentit tenim els treballs i articles d'Enric Laraña (1983, 1986, 1989), Julián Miranda (1989, 1994), la publicació dirigida per J. Bonaventura que sota els auspicis de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona es va editar el

1992 com a "Guia del Turisme d'aventura a Catalunya", la investigació becada per la Direcció General de l'Esport sobre "Las actividades físicas de aventura en Catalunya", realitzat per J. Miranda, J. Olivera y A. Mora (1993-1994), L. Miracle (1994), o la tesi doctoral presentada recentment per Joan Fuster sobre "El risc i activitats físiques en el medi natural. Efectes sobre la resposta emocional". Actualment, l'objecte d'estudi d'aquest dossier està considerat com a línia d'investigació preferencial a l'INEFC de Lleida i, a més, constitueix l'eix temàtic central sobre el qual es fonamenta el I curs de doctorat de la mateixa institució per el bienni 1994-1996.

Podem considerar com a precedent d'aquest dossier, el monogràfic sobre "Activitats a la natura" de 68 pàgines que va coordinar i va presentar Feliu Funollet a la present revista (1989) i que tracta de manera genèrica i global sobre les activitats a la natura. Així doncs, des d'aquestes línies introductòries tenim l'orgull de presentar per primera vegada al nostre país un primer dossier, amb un total de 16 articles, que tracten íntegrament sobre aquestes noves i emergents pràctiques postmodernes que s'estan desenvolupant a la societat postindustrial i que hem denominat "Activitats físiques d'aventura a la natura" (AFAN).

El present dossier l'hem organitzat en dos grans apartats, la primera part l'hem titulat com a "Bases conceptuais" i estarà constituïda pels treballs de tall teòric fonamentats en la feina documental, hermenèutica i reflexiva sobre el tema en qüestió. La segona part està destinada a presentar els "Estudis empírics" que s'han desenvolupat amb els resultats més rabiosos sobre aquest semidesconegut sector. Fi-

nalment, s'ha afegit un ampli repertori bibliogràfic d'obres, articles, actes de congressos, documents monogràfics, revistes especialitzades i ocasionals en la temàtica que es troben en les biblioteques de Barcelona i Lleida de l'INEFC, que juntament a l'aportat per Montserrat García Llovera i que pertany a la Diputació de Barcelona suposa un bon punt de partida documental sobre les "Activitats físiques d'aventura a la natura".

És el nostre desig el poder oferir aquest esforç sobre aquesta realitat emergent a la nostra societat que lluny de convertir-se en una moda s'ha consolidat com una oferta original i atractiva per un sector molt dinàmic de la població (la joventut) i sobretot s'ha constituït com un model corporal de caràcter hedonista que rivalitza amb els altres models existents, en especial amb el model esportiu. Com veurem en els treballs que aquí es presenten les "Activitats físiques d'aventura a la natura" tenen múltiples dimensions i implicacions que cal estudiar i desbrinar per conèixer millor aquest fenomen. Hem intentat oferir una àmplia gamma de treballs amb la finalitat d'estudiar des de diversos enfocaments científics aquest univers lúdic, s'han alternat els treballs de tall conceptual amb els empírics i d'aquesta manera poder realitzar una aproximació rigorosa de l'objecte d'estudi d'aquest dossier. Finalment voldríem afegir que aquest monogràfic surt a la llum amb el ferm propòsit de servir d'estímul per la discussió intel·lectual i de què sigui també font d'inspiració per altres futures aportacions que enriqueixin el pobre panorama d'estudi sobre les "AFAN" i d'aquesta manera contribuïrem a la consolidació i desenvolupament d'aquest emergent sector més pràctic que teòric.